

УДК 37.018.1(520)

**ВИХОВНИЙ ВПЛИВ ЯПОНСЬКОЇ РОДИНИ НА
ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОСТІ В ПІДРОСТАЮЧИХ
ПОКОЛІНЬ**

Світлана ТОМАШЕВСЬКА-ПРЯДУН (Кіровоград)

Стаття присвячена характеристиці морального виховання, як основного напрямку виховної діяльності японської сім'ї. Автор з'ясовує і аналізує складові морального виховання, досліджує аспекти виховного впливу японської родини на формування моральності в молодих поколіннях.

Стаття посвячена характеристиці нравственного воспитания, как основного направления воспитательной деятельности японской семьи. Автор выясняет и анализирует составляющие нравственного воспитания, исследует аспекты воспитательного воздействия японской семьи на формирование нравственности у молодых поколений.

Ключові слова: сім'я, виховання, мораль, моральні цінності, моральний ідеал, етнонаціональна етика, «ідеальний японець».

Постановка проблеми. В останні роки світове суспільство, в тому числі і японська нація, зіштовхнулось з проблемою виховання та підвищення загального морального рівня сучасної молоді. Все частіше спостерігаються ситуації, за яких у досить благополучних і порядних сім'ях виростають егоїстичні і самовдоволені діти з заниженою моральністю. Причиною такого явища часто є негативний вплив первинного оточуючого середовища – сім'ї, – спровокований використанням недоцільної системи виховання, малоєфективних методів виховного впливу і власне прикладом батьків .

Сім'я відіграє провідну роль у практичному розв'язанні соціально-економічних та духовно-моральних питань життєдіяльності суспільства, відображає і навіть копіює всі суспільні процеси, зазнаючи прямого впливу низки диспропорцій, суперечностей та інших чинників. Відомо, що основним призначенням сім'ї є задоволення суспільних, групових та індивідуальних потреб, серед яких виховання молодих поколінь [2, с.36-42].

Важко чітко визначити, який з напрямків виховання є пріоритетним в світовому співтоваристві, але в Японії суспільні перетворення останніх десятиліть спонукають закріпити одну з головних ролей за морально-етичною сферою.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми сімейного виховання та різних напрямів виховного впливу родини торкалися у своїх працях такі автори, як Катасонов В.В., Поветьєв П.В., Волкова Н.П., Алексєєва Т.Ф.. Характеристика складових морально-етичної сфери виховання та факторів, що впливають на її ефективність та результативність представлені в дослідженнях Аметова Є.Р., Бех І. Д., Маценка Л.М., Зайченко І. Аналізу і вирішенню проблеми внутрішньосімейних взаємин в японській родині, дослідженню взаємозв'язку між потужністю і спрямованістю виховного впливу японської сім'ї з одного боку та морально-етичним рівнем вихованості молодих японців з іншого присвятили свої праці американські і японські вчені доктор Деніел Метьюс, Семмі Спіджен, Акіко Хасімото, Масаюкі Хамабата та ін.. Зокрема Акіко Хасімото у фундаментальній праці «Подарунки поколінь» (Gifts of generations) підіймає питання унікальності кожного з поколінь світового суспільства на прикладі японської нації. Спираючись на дане твердження, він закликає до постійного пошуку і удосконалення методик виховання і навчання. Автор праці «Вивчення ціннісних орієнтацій японців» Хара Кемі наголошує на пріоритетності морального виховання в японських сім'ях та підкреслює унікальність японської родинної педагогіки.

Представлені дослідження підтверджують актуальність подальшого вивчення питання виховного впливу сім'ї (зокрема в Японії) на формування моральності у підростаючих поколінь.

Мета статті: охарактеризувати моральне виховання як основний напрям виховної діяльності японської сім'ї, визначити і проаналізувати його складові, дослідити аспекти виховного впливу японської родини на формування моральності в молодих поколіннях.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що найактивніший вплив сім'я здійснює на розвиток духовної (моральної, етичної і естетичної) культури особистості, соціальну і ціннісну орієнтацію, мотиви її поведінки і життєдіяльності. (сім'я та її функції) Тобто у процесі формування всебічно розвиненої особистості основне місце належить саме моральному вихованню. Під останнім розуміється цілеспрямована виховна діяльність, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі [3, с.110].

Варто підкреслити, що японській нації і навіть освітньо-виховній системі не властиве поняття «виховання», як таке. Замість нього використовується термін «ціннісна орієнтація», що в нашому розумінні передбачає виховний процес. Таким чином, японці не виховують, а зорієнтовують молоде покоління на певні ідеали, риси, якості, уявлення і вчинки. Духовно-моральне ціннісне орієнтування передбачає формування у дітей високої духовності та моральної чистоти, що включають в себе виховання любові до батьків та інших членів родини, власної нації, її культури і мови, шанобливого ставлення до традицій, звичаїв, обрядів, до знання свого родоводу, історії народу і держави, поваги до оточуючих, представників живої і елементів неживої природи, піклування про молодших і старших, співчуття і милосердя [5].

Перш ніж перейти до аналізу основних складових морального виховання, варто окреслити характерні риси головного виховуючого фактору – японської родини. Сучасній сім'ї притаманна відокремленість: прагнучи до самореалізації і самоствердження молодята селяться окремо, в результаті чого послаблюється традиційний міцний зв'язок поколінь. Побутові і професійні труднощі майже не хвилюють японців, адже держава забезпечує молодих людей житлом і робочим місцем або створює сприятливі умови для продуктивної життєдіяльності за кордоном. Проте, все частіше самодостатні і фінансово забезпечені молоді сім'ї не виправдовують покладених на них батьківських обов'язків: чоловіки і жінки ставлять професійну самореалізацію і матеріальну забезпеченість на перше місце, применшуючи важливість родини і нащадків у своєму житті. Прагнучи до накопичення багатств, вони мінімізують внутрішньосімейне спілкування, перекладаючи піклування про дітей на професійних педагогів та найманих вихователів. Крім того в останнє десятиліття значно зменшилась кількість і чисельність сімей, підвищився шлюбний і дітородний вік. Молоді люди надають перевагу формальним (незарєєстрованим стосункам) і намагаються якомога довше жити «для себе». Результат: поява великої кількості громадянських шлюбів, неповних сімей, одиноких матерів. Діти, які з'являються в результаті таких стосунків, переживають психологічний дискомфорт, легше піддаються негативному впливу і маніпулюванню свідомістю, що руйнують систему їхніх життєвих пріоритетів і моральних цінностей.

Суттєвим фактором у процесі родинного морального виховання є традиційний стиль взаємин між батьками та дітьми, що виражається у своєрідній всюдозволеності для останніх. Для японської дитини не існує слова «не можна». Якою б не була ситуація, малюка до 6 років не обмежують заборонами і не застосовують до них покарань. Прийнятними є лише зауваження, на зразок: «боляче», «небезпечно», «гаряче» та ін.. Тобто вважається, що дитина сама повинна зрозуміти правильність або неправильність своїх вчинків, виходячи з власного досвіду, оцінивши наслідки вчинку і в результаті формувати власну моральність.

Тим не менш, з шести років дитина повністю відчуває на собі численні правила і заборони. Батьки пояснюють: той, хто не підлаштовується під ціле суспільство – «втрачає обличчя», а для японця немає нічого ганебнішого. Та навіть у свідомому віці (з 6 років) порушення морально-етичних правил поведінки дитиною не тягне за собою покарань або підвищення голосу з боку батьків. Головним покаранням для дитини може бути осуд його вчинків сім'єю або однолітками, відкрите протиставлення дитини родині, ігнорування її [4].

Вирішальну роль у виховному впливі родини на молоде покоління відіграє власний приклад, тобто дотримання всіма родичами встановлених правил поведінки в родині та за її межами, чітке й організоване виконання ними своїх обов'язків, дотримання традицій тощо. Свідома дисципліна, що виявляється в неухильному дотриманні чітких принципів і норм поведінки, формує у дітей поняття моральності, спираючись на почуття обов'язку (усвідомлення особистістю моральних вимог) та відповідальності (прагнення і вміння оцінювати свою поведінку з точки зору користі або шкоди).

Переходячи до аналізу складових родинного морального виховання, спершу слід розтлумачити саме поняття «моралі».

– *Мораль* – система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми за будь-якої ситуації на демократичних засадах. Мораль виконує пізнавальну, оціночну, виховну функції, а її складовими є моральна свідомість, моральна діяльність, моральні відносини.

Процес морального виховання в Японії полягає у формуванні в свідомості підростаючих поколінь таких характерних понять:

– *Моральні норми і кодекс*. Моральна норма – вимога, яка визначає обов'язки людини щодо навколишнього світу, конкретні зразки, які орієнтують поведінку особистості, дають змогу оцінювати й контролювати її. Сукупність чітко визначених і систематизованих моральних норм утворює моральний кодекс.

– *Моральні переконання* – пережиті та узагальнені стійкі, свідомі моральні уявлення людини (норми, принципи, ідеали) про життя, стосунки, поведінку.

– *Моральні почуття* – стійкі переживання у свідомості людини, які виявляються в запитах, оцінках, відношенні, спрямованості духовного розвитку особистості.

– *Моральні звички* – корисні для суспільства стійкі форми поведінки, що стають потребою і здійснюються за будь-якої ситуації та умов.

– *Моральні якості* – зразкові риси поведінки особистості. Але, характеризуючи японський народ, ми маємо на увазі не типові для європейської та американської педагогічної науки і виховної системи моральні якості, а специфічні японські: вірність, поштивість, працелюбство. У даному випадку поняття вірності включає в себе почуття обов'язку перед іншими членами сім'ї та державою (бо Японія – це одна велика родина, де всі члени суспільства пов'язані між собою) і бажання сплатити власний борг – віддячити батькам і державі за своє життя. Під поштивістю розуміється безумовна повага і максимальна чемність до всіх оточуючих, що виражається в монотонному і неголосному мовленні, відсутності активної жестикуляції та суворому дотриманні всіх правил етикету. Характеризуючи уявлення японців про працю, Хара Кемі зазначає: «...у нас високо шанується, коли ми щось робимо мовчки або непомітно. Це вважається великою і в той же час необхідною нашою чеснотою.» [7]. Варто зазначити, що описані моральні якості на сучасному етапі життєдіяльності японського суспільства є актуальними, але сприймаються молоддю, як данина традиціям, а не обов'язковий компонент високої моральності.

– *Моральний ідеал* – це образ, що втілює в собі найвищі моральні якості, є взірцем моральної досконалості, який спонукає особистість до саморозвитку і на який зорієнтований виховний процес [3, с.111].

Кажучи про «ідеал моральності», та й про інші складові досліджуваного напряму виховання, варто зазначити, що при формуванні даних понять необхідно враховувати національну приналежність і менталітет особи вихованця і вихователя (у даному випадку – членів родини). Японці, як ніхто інший, розуміють потужність цього фактору, тому моральне виховання в Японії спрямоване не на досягнення рівня «ідеальної людини», а на формування особистості «ідеального японця». Серед офіційних державних документів існує «Опис ідеального японця», на засади якого орієнтується вся нація. Опис містить чіткий опис якостей особистості (перш за все моральних і психологічних), до виховання яких повинні прагнути батьки, вчителі та інші наставники молодого покоління. А саме:

1) якості персональні – бути вільним, розвивати індивідуальність, бути самостійним, керувати своїми бажаннями, мати почуття благочестя;

2) якості сім'янина – уміти перетворити свій дім в місце любові, відпочинку, виховання;

3) якості громадські – бути відданим роботі, сприяти благоустрою суспільства, бути творчою людиною, поважати соціальні цінності;

4) якості громадянина – бути патріотом, поважати державну символіку, володіти найкращими національними якостями [5].

Крім цього, «ідеальному японцеві» має бути властивий високий моральний рівень розвитку. Японська мораль не є суб'єктивним уявленням людини про добро та зло, на відміну від загальноприйнятого наукового тлумачення. Батьки одразу пояснюють дитині, які з їхніх дій, вчинків, думок і

уявлень є прийнятними, допустимими, моральними, а які – ні. Вони плачуть у дітей почуття обов'язку і відповідальності, «голос совісті» – моральність, та власним прикладом формують життєву позицію маленької особистості, її моральну спрямованість.

Досліджуючи роль японської родини у виховному процесі, варто підкреслити, що сімейне коло – це те місце, де відбувається становлення і розвиток дитини, як дисциплінованої і організованої особистості, що є важливим елементом і неодмінним етапом у формуванні її моральності.

Дисциплінованість, організованість – суттєві ознаки моральної вихованості та культури людини, наявність яких є неодмінною передумовою для опанування вміннями і звичками моральної поведінки [7].

Поряд з цим, основою і головною методологічною засадою морального виховання в японській родині є ні що інше, як етика. З наукової точки зору, етика – це філософська наука про мораль, її природу, структуру та особливості походження й розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми в суспільстві. Сукупність етичних проблем охоплюють питання про те, як має чинити людина (нормативна етика), а також теоретичні питання про походження і сутність моралі.

Японська етика становить поєднання прадавніх поглядів та ідеалів конфуціанства, буддизму і навіть до деякої міри доктрин християнства. Їх синтез – це «Бусі-до». Японці переконані, що людині від природи притаманне прагнення до добра, правди і краси, тому прагнуть протягом такого короткого земного життя добром і правдою реалізувати красу свого буття, порівнюючи це з сакурою, яка цвіте прекрасно, хоч і дуже недовго [1].

Етнонаціональна етика Японії, на основі якої формується групова, родинна, персональна етика, заснована на законі дотримання п'яти «постійностей»: людяності, боргу, благочестя, мудрості, вірності.

Особливо слід вирізнити почуття взаємного обов'язку (боргу), любові і вдячності (японською «він») до батьків, які виростили, вигодували, і взагалі до старших (наприклад, вчителю, яка навчила читати і писати). Батьки на власному прикладі демонструють дітям безмежну повагу до всіх без винятку оточуючих – родичів, знайомих, колег, сусідів, гостей, просто співрозмовників чи випадкових перехожих. Вони закладають у свідомість дітей почуття боргу і прагнення до його сплати: батькам за життя і виховання, братам і сестрам за підтримку, друзям за дружбу і розуміння, колегам за співпрацю, державі за турботу та ін..

Моральне виховання в сім'ї передбачає формування у дітей ще однієї характерної японській нації рисі – уміння правильно виявляти і вчасно приховувати свої почуття. У багатьох ситуаціях демонстрація почуттів вважалась виявом неповаги у Японії аж до кінця ХХ ст., коли молодь під впливом західної культури почала більш відкрито і вільно поводити себе в буденному житті, паралельно суворо дотримуючись існуючих канонів під час церемоніальних актів. Річ у тому, що в японській культурі існують поняття «хонне» (щире почуття) і «татемае» (зовнішнє вираження), які практично не розрізняються іноземцями. Так, висловлюючи навіть щире вдячність чи захоплення до співрозмовника, можна мимоволі поставити його у незручне

становище, бо у японців поважається скромність [6]. Оточуючі можуть образитись і за бурхливу у японському розумінні чи неадекватну реакцію (зітхання чи зойк, сміх чи просто усмішка, сумна чи злостива міміка, різкий жест) на їхні слова, дії. Тому одним з важливих завдань батьків у процесі морального виховання дітей є навчити їх «правильно» виражати свої думки, почуття, емоції, дотримуючись принципів «щирості» і «допустимості» (зовнішнього вияву).

Родина також є тим місцем, де кожен японець засвоює ще один невідемний принцип моральності – «ісин-денсін». Це стиль поведінки і життя, манера спілкування і вираження свого внутрішнього стану, істинних почуттів і думок, це навіть здатність відчувати і сприймати, свідомо осмислювати, розуміти. Сам термін дослівно перекладається – «серцем серце передати». Під ним японці розуміють не зовнішнє «видиме» вираження, а істинний душевний стан, який не демонструється оточуючим помпезними промовами, яскравою мімікою чи бурхливими жестами: «...мовчазна повага, безумовна відданість і покора, самовіддана праця, блиск в очах і правда в серці» [1]. Тобто, тут маються на увазі ті основні якості, без яких неможливе життя справжнього, «ідеального», високоморального японця.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Моральне виховання – це складний і багатогранний процес та практика засвоєння дитиною загальноприйнятих у суспільстві (прийнятних і допустимих) норм поведінки, формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі. Результати морального виховання характеризуються такими поняттями: мораль, моральність, моральна свідомість, моральні переконання, моральні почуття, моральні звички і моральна спрямованість.

Уявлення японців про моральність особистості передбачає наявність у людини таких загальноприйнятих гуманістичних рис, як доброта, увага, толерантність, совість, чесність, загальна повага, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, у поєднанні з характерними етнонаціональними рисами японського суспільства, як самостійність (але не відірваність від колективу, сім'ї), здатність керувати власними бажаннями, безумовна відданість родині, роботі, нації, патріотизм, терпимість до людей і вміння за будь-якої ситуації підтримати і підкреслити авторитет оточуючих. Ці якості визначають моральну культуру японця як особистості.

Моральне виховання розпочинається в сім'ї на основі загальнолюдських та етнонаціональних цінностей, моральних норм, які є основними регуляторами взаємовідносин у японській родині і суспільстві. Якості моральності в японців формуються в ранньому дитинстві на основі принципу «соціального успадкування», що передбачає вирішальну роль батьків і їх прикладу у поєднанні з власним досвідом дитини.

Складність процесу формування моральності у молодих поколінь на сучасному етапі розвитку японської нації полягає в тому, що сім'я сьогодення значно змінилась (за структурою, функціями і духовним наповненням) в порівнянні навіть з попередніми десятиліттями. Нині вже не можна з впевненістю говорити про добре поставлене в духовно-моральному аспекті

життя сім'ї, високоморальний приклад батьків. Проте, японська родина й досі залишається найдієвішим виховним фактором, що здійснює потужний вплив на формування моральності підростаючих поколінь.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Akiko Hashimoto Gifts of generations. Westport, Conn: Greenwood Press, Publishers.
2. Аметова Є. Р. Про значення сім'ї у формуванні вільної особистості дитини / Є.Р.Аметова // Педагогіка і психологія – 2006. – № 2. – С.36-43
3. Волкова Н. П. Педагогіка. Посібник / Н.П.Волкова. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 575 с.
4. Катасонов В.В., Поветьев П.В. Семейное воспитание: традиции и современность. – Режим доступу: <http://www.nirsi.ru/107>
5. Офіційний сайт Міністерства освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії. – <http://www.mext.go.jp/>
6. Спиджен С. Японские семьи: современные по сравнению с традиционным Birmingham-Southern College 2003 <http://www.erdufylla.net/interim/essay.html>
7. Хара Кэми Изучение ценностной ориентации японцев. // http://allref.com.ua//Doshkol-noe_obrazovanie_za_graniceiy&Nagao=2

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Томашевська-Прядун Світлана Олександрівна - аспірантка кафедри педагогіки і освітнього менеджменту факультету педагогіки та психології Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В.Винниченка.

Коло наукових інтересів: педагогічна культура, сімейні стосунки, система освіти та виховання Японії.